

ערד זאלסט נישט צודעקן מיין בלוט און זאל נישט קיין ארט זיין פאר מיין געשריי

I skrivande stund är Pesach ännu inte över och när ni läser detta har man redan haft Jom HaShoah i Israel den 27:e dagen i Nissan. I år sammanfaller det med årsdagen för gettoupproret den 19 april, som gäller för åminnelse dagen över Förintelsens offer i Polen. Även den 27 januari är en av FN deklarerad minnesdag över Förintelsen.

Som deltagare i det jiddischseminarium, som årligen anordnas i Warszawa, har jag haft möjlighet att se flera av de platser som förknippas med Warszawagettot. Undervisningen och föreläggningen är förlagd till stadsdelen Muranów, där gettot låg. Ett par minuters gångväg och man når monumentet över gettokämparna mitt emot det blivande muséet över de polska judarnas historia, platsen för den berömda bunkern på Miła 18, samt inte långt därifrån minnesmärket över Umschlagplatz, varifrån över 300000 judar från gettot skickades till Treblinka.

1985, när jag för första gången kom till platsen på Stawki gatan, där Umschlagplatz en gång legat, fick jag leta en god stund innan jag upptäckte något minnesmärke överhuvud taget. Det var ett mycket oansenligt, symboliskt murstycke med tre minnestavlor på polska, hebreiska och jiddisch. Men det värsta var att det inte alls var avskilt utan faktiskt låg inne på ett bensinstationsområde. Jag kände mig skamsen och illa till mods. Var inte detta en nationell angelägenhet för ett land där så många av dess medborgare mördats? Få platser förutom dödslägren har en ödesdigrare klang i sitt namn än detta Dödens väntrum.

När jag i somras återvände möttes jag av en helt annan syn; bensinstationen var borta och ett nytt monument reste sig på platsen. Bredvid finns samma stora byggnad, som kan ses på foton från den onda tiden; då ett sjukhus men nu en skola. På andra sidan gatan finns fortfarande huset som rymde SS-kommandaturen. Monumentet restes 1988 på 45-årsdagen över upproret i Warszawas getto och renoverades 2007. Det är byggt i ljus granit med formen av en rektangulär, öppen "låda" - som insidan av en järnvägsvagn. Runt väggarna löper en mörk granitlinje, som ska representera bönesjalens ränder. På insidan kan man läsa 400 judiska förnamn, där finns också ett par "blinda" fönster och dörrar samt en smal öppning, som kanske ska symbolisera hopp. På den mörka graniten kan man på fyra språk läsa ett citat ur Jobs bok (16:18): *Täck inte över mitt blod, o jord! Låt dess rop aldrig tystna!* På insidan finns inskrifter om att från denna plats sändes över 300000 judar från Warszawas getto till nazisternas gaskamrar. Över ingången finns ett mörkt, polerat granitblock med en relief av sönderslitna trädstammar; en känd gravstenssymbol för en våldsam eller för tidig död.

Monumentet har bekostats av amerikanska Joint och den svarta graniten är faktiskt skänkt av den svenska regeringen. Det uttrycker på ett respektfullt och värdigt sätt det som inte kan fångas i ord.

Men tyvärr, även denna gång hade jag anledning att känna mig besviken. Efter renoveringen har man, av slarv eller okunskap, inte kunnat skriva de hebreiska bokstäverna rätt. Man kan se att det är en sammanblandning av bokstäver som har liknande utseende. Detta innebär att av de 36 orden i jiddischtexten är 9 fel skrivna, vilket ger en märklig känsla när man läser texten.

Hur kan något sådant vara möjligt? Kunde ingen kontrollera att det var rätt skrivet? Enligt vad jag hört är den hebreiska versionen riktigt skriven, alltså korrekturläst. Det är här inte fråga om några privata anteckningar utan om minnesord över en av vår tids största mänskliga katastrofer eller som man säger på jiddisch: דער חורבן *der khurbn*. Det är en skymf mot de döda och därtill för lång tid skriven i sten.

Många i Göteborgs Judiska Församling minns Izydor Sznajdman ז"ל, jiddischisten, som verkade för judisk kultur på jiddisch. För honom var *mameloshn* ett heligt språk. När vi en gång skulle förbereda ett program för Jom HaShoah på Församlingen, ville Izydor läsa ett par dikter på jiddisch. På min invändning att det kanske inte var så många som förstod svarade han allvarligt att jiddisch var martyrernas språk, *di shprakh fun di kdoyshim*, det språk på vilket så många yttrade sina sista ord innan de föstes in i döden.

Staffan Böös